

Allhelgonamässan i Katarina församling, Stockholm

*Reflexioner kring församlingssyn och liturgi
i storstadens miljö*

ANDERS BJÖRNBERG

Stockholm som nutida andlig miljö

Sedan några år har ett antal »profil-mässor» vuxit fram i Stockholms innerstad.

Det började nog i S:ta Clara, där en diakonal och evangelikal rörelse gav nytt liv åt en ganska avsomnad city-kyrka, den kanske mest centralt belägna i Stockholm.

I S:ta Maria Magdalena har sedan några år Sinnesrogudstjänsten vuxit sig stark.

Den feministteologiskt präglade Sofia-mässan i Sofia kyrka blev särskilt känd, då den anmäldes för domkapitlet som stridande mot Svenska kyrkans lära (anmälaren var en kvinnlig präst). Mässan kommenterades kritiskt av domkapitlet, men »bannlystes» inte.

I Gustav Vasa har Regnbågsmässan några år varit andlig hemvist för homo-, bi- och transsexuella kristna. I skrivande stund har den mässan flyttat till Sofia församling, bl.a. pga. samarbetsproblem i Gustav Vasa.

I Högalids församling har Ökenmässan, med egyptisk-kristen inspiration, blivit en magnet, som verkar attrahera många med intresse för urkyrkliga liturgiska traditioner.

För c:a 8 år sedan startade *Allhelgonamässan* i Katarina församling, på initiativ av bl.a. km Olle Carlsson, präst i Katarina. Denna mäs sa, som firas i Allhelgonakyrkan varje söndag kl. 18, är nu Stockholms kanske största söndagliga gudstjänst ifråga om antalet deltagare. Varje söndag samlas minst 200 människor, ofta över 300, främst i åldrarna 20–55 år, just de åldrar som vi i Svenska kyrkan säger oss sakna mest i gudstjänstlivet. Den lilla enkla, vackra träkyrkan vid Skanstull är då i regel sprängfylld av människor.

Det är denna gudstjänst, och livet däromkring, som denna artikel särskilt vill belysa i perspektivet församlingssyn och liturgi.

Intresse- och nätverksgudstjänster

Allmänt vill jag inledningsvis antyda några reflexioner kring dessa »profil» eller »intressemässor». Jag kallar dem tentativt så, eftersom de verkar framsprungna ur olika intressen och behov. Vi kan tydligt se inslag av intressen för och inspiration från bl.a. följande perspektiv: diakonala/ evangeliska, feministiska, urkyrkliga, homosexuella, AA-folk och 12-stegsrörelsen, samt mera allmänt andligt sökande. Jag ser alltså både mänskliga och teologiska perspektiv som skapande faktorer för dessa gudstjänster, som också har sina speciella liturgiska uttrycksformer.

Dessa »intressemässor» verkar också växa ur olika nätverk av personliga kontakter med gemensamma eller liknande erfarenheter. Detta har bl.a. noterats av TD Sven Thidevall i en föreläsning som han höll i samband med Stockholms stifts 60-årsjubileum. Han talade då om Allhelgonamässan som en »nätverksförsamling», ett nytt församlingsbegrepp i Svenska kyrkans sammanhang.

Varje person i ett nätverk har också ofta sitt eget nätverk, som kan ge speciell spridningskraft också åt en sådan företeelse som en gudstjänst. Jag minns ärkebiskop Hammars uttalande i ett mediasammanhang, där han framhöll, att om alla våra förtroendevalda i Svenska kyrkan tydligare stod upp för relationen med Gud, »så skulle vi vara oslagbara [...]»

Han såg i alla förtroendevalda ett nätverk med otillräckligt utnyttjade möjligheter.

Traditionell församlingssyn utmanas

Till dessa »kringmässor» (som de ibland också kallas i Stockholms stift, kanske för att markera dem som komplement till huvudgudstjänsterna) söker sig människor oberoende av territoriell församlingstillhörighet och kyrkotillhörighet. Från t. ex. kyrkorådshåll kan man därför höra kritiska röster mot att bekosta gudstjänster och annan verksamhet för andra än församlingsbor; ibland också kritik mot att gudstjänsten ifråga inte ligger inom vår ordinarie gudstjänsttradition, fastställd i Kyrkohandboken. Kritiska röster kan också

höras om att gudstjänsterna inte stämmer med traditionell gudsbild (Sofiamässan) eller människosyn (Regnbågsmässan) i Svenska kyrkan.

Utmaningen mot traditionell territoriell församlingssyn är inte ny i Stockholm. Här har människor sedan länge sökt sig över församlingsgränserna till den gudstjänst, där de känner sig hemma. Den geografiska närheten gör det fullt möjligt.

Storkyrkan torde vara ett av flera olika exempel på detta förhållande, där den enskildes intresse, andliga behov och förkärlek för ett kyrkorum, en liturgi eller en predikant styr valet av gudstjänst oberoende av kyrkobokföringskvarter och kyrkotillhörighet.

I Katarina församling är t. ex. även den stora körverksamheten ett nätverk, som bildar något av en församling i församlingen eller åtminstone utgör ett starkt och välkänt varumärke för Katarina.

En liknande, men annorlunda, företeelse i Katarina har nu Allhelgonamässan blivit.

Allhelgonamässans födelse och dess ledare

Det måste anses höra till bilden att först mycket kortfattat presentera Allhelgonamässans initiativtagare Olle Carlsson: född 1955 och uppvuxen i ett frikyrkokopraglat (pingströrelse-) hem i Norrland. Prästvigd 1980, tidigare prästtjänst i bl.a. växande förorter som Kista och Vantör. Tidigt känd som begåvad och okonventionell – därmed också utmanande – i sitt sätt att vara präst.

Egna erfarenheter under tidigare prästår förde honom i kontakt med AA och 12-stegsrörelsen. Han blev ett personligt vittne om att man med Guds hjälp, medmänskligt stöd och beprövade metoder kan komma igen som människa och präst, fullt ut. Hans eget nätverk har i honom sett detta faktum av »recovery» och tagit intryck.

Min egen reflexion kring detta är att Olle Carlsson som människa och präst därmed fått en mänsklig och andlig trovärdighet, som stärkt och fördjupat ett nätverk kring honom.

Allhelgonamässan började för 8–9 år sedan. Kring komministern Olle Carlsson fanns en samtalsgrupp i andliga frågor. Deltagarna var sådana, som redan hörde till det nätverk, som då fanns kring honom som människa och präst. Förmodligen fanns också några »nya» människor med i samtals-

gruppen. Men det var ändå en ganska liten grupp. De samlades i regel i Allhelgonakyrkan, i själva kyrkorummet.

Plötsligt kom någon med förslaget: »Kan vi inte börja fira gudstjänst också?!»

Den andligt och mänskligt sensible Olle Carlsson reagerade med spontan lyhördhet: »Hurdan gudstjänst ska vi då fira?»

Gemenskap, liturgi, ledning och medverkande skapar gudstjänsten

Med ovanstående fråga (»Hurdan gudstjänst ska vi då fira?») föddes en delaktighetsprocess, där gruppdeltagarna kunde komma med sina förslag. Man enades om grundprincipen: Låt oss göra och fira en gudstjänst, som vi själva skulle vilja vara med i!

Redan här finns ett liturgiskt församlingsskapande moment, tänker jag.

Man enades, kanske förvånande (med tanke på traditionell »nattvardsskräck» i Svenska kyrkan, samt delvisa »frikyrkorötter» i sammanhanget), om att den skulle vara en mässa. I denna överenskommelse ser jag en tilltro till det liturgiskt gemenskapsskapande (församlingsskapande) momentet i gudstjänsten. Nattvardshandlingen, måltiden, talar ett konkret kroppsligt språk som både förenar och når bortom – djupare – än orden.

Grundformen för mässan blev Svenska kyrkans Veckomässa. Den byggdes ut med ett inledande välkomst- och vittnesbördsord, som man benämner »delande». Det leds ofta av en »vanlig» deltagare, som ges fria händer att berätta om sin egen andliga situation, ofta tvekan och längtan, förmodligen för att markera öppenhet för alla, oavsett »andlig status».

Tanken är att skapa bredd och djup i detta delande/vittnesbörd, där så många som möjligt successivt får komma till tals.

Tryckta agendor saknas helt i denna mässa. Jag tror, att sådana anses störa koncentrationen.

Gudstjänstens ledande personer blir därmed något av »agendan». Uppmärksamheten riktas mot dem; deras agerande och uttalade andliga erfarenhet, som kan kännas igen av många.

Agerande personer blir viktigare än utdelade papper med fasta formuleringar.

Dessa ledande och ofta igenkända personer får därmed kanske också en

sorts församlingsskapande funktion, med eller mot deras vilja. Jag kan dock konstatera, att det är människor som med sitt budskap och sin trovärdighet skapar gemenskap, kanske särskilt med sin inknäppande lyhörddhet för deltagarna. Dessa känner igen sig i det som sägs.

Detta betygas också i ledningens medvetna val av medverkande i mässan. I stort sett kan man säga, att endast sådana som delar gemenskapen och andan i Allhelgonamässan blir inbjudna att medverka. Det är ledningsgruppens uttalade policy i både ord och handling.

Den principen gäller både för anställda och frivilliga medverkande. På den punkten har jag som kyrkoherde haft ett par konflikter med Allhelgonamässans ledning. De har gällt relationen mellan Allhelgonamässan och fast anställd personal i Katarina församling. Min djupa förståelse för Allhelgonamässans andliga ambitioner har kommit i konflikt med mitt ansvar för och min omsorg om all personal. I båda perspektiven handlar det om min sammanhållande uppgift som kyrkoherde i Katarina församling, där alla i princip ska tillmätas samma värde, också andligt sett. Den »evangeliska lagen» ligger just i det kristna evangeliet och dess människosyn, liksom i vår svenskkyrkliga församlingssyn. Det är därför jag tagit konflikterna. Men de kan räknas på ena handens fingrar.

Erfarenheter skapar gemenskap

Agerande människor i Allhelgonamässan tydliggör alltså mänskliga och andliga erfarenheter, som skapar inre gemenskap, också mellan människor med vitt skilda livssituationer, erfarenheter och lika vitt skilda bibeltolkningar.

Dessa både gemensamma och olika erfarenheter kan i sig vara församlingsskapande. Det kan tyckas motsägelsefullt. Men erfarenheten som existentiell faktor är av stor betydelse för människors religiositet och gemenskap. Jag tror, att detta särskilt gäller erfarenheter av personlig sorg, smärta, nederlag och andra besvikelser. Det kan också gälla människor med helt olika social och intellektuell bakgrund.

I Allhelgonamässan möts människor, som dels märkts av nederlag, dels av framgång.

Där finns inte minst människor, som – också i sin framgång – hos andra mött och själva drabbats av motgång: artister, journalister, beteendevetare

och andra med etablerade yrken, men också de som aldrig nått vad vi ofta menar med välstånd och framgång; sådana som ofta befunnit sig i materiell, social eller andlig personlig kris.

En gemenskap med olika bibelsyner

De i mässan agerande personerna relaterar i sitt »delande» eller predikande tydligt till Bibelns berättelser om Gud, Jesus och Anden, samt till livets villkor och möjligheter.

I sådant bibliskt relaterande har jag själv i Allhelgonamässan hört allt från det oproblematiserade »Jesus är svaret!» (med avsaknad av Krister Stendahls: »Vad var frågan?») till djupt problematiserande och reflekterande tankar i t. ex. KG Hammars anda.

I Allhelgonamässan möts alltså människor med inte bara olika erfarenheter utan också med motsatta bibelsyner. Det senare har kanske förvånat mig mest. Olika bibelsyn är annars vanligen starkt åtskiljande, med återverkan på församlingssyn och gemenskap.

Den problematiserande och reflekterande bibelsynen dominerar i Allhelgonamässan, främst genom prästerna Olle Carlsson och Camilla Lif (den senare sedan hösten 2004), liksom när Jonas Gardell predikar. Det är mitt intryck.

Ändå tycks många av de mer fundamentalistiskt präglade söka sig till gemenskapen. Jag har där mött både djupt engagerade högkyrkliga ungdomar, som beretts utrymme i bl.a. sitt liturgiska engagemang, liksom människor med kvarlevor av frikyrkligt fundamentalistisk bibelsyn. De har kommit och gått, men till synes ändå samsats väl med människor med mera av intellektuell tvivel och tvekan i bagaget.

»Andlighet» som ny bas för en församlingssyn

Viktigare än bibelsyn och andra teologiska specialfrågor har hela tiden i Allhelgonamässan varit människors ökade behov av »andlighet», särskilt utifrån mänsklig erfarenhet på ont och gott, och hur man i Bibeln som Guds tilltal till människan kan söka svar på sådana behov.

Någon definition av »andlighet» har dock aldrig formulerats i Allhelgonamässan. Det kan kännas som en brist för den, som söker klara konturer kring vad som menas med »andlighet» i kristen tolkning.

Jag minns, att Olle Carlsson i en predikan i Katarina kyrka anförde som exempel på den öppna andligheten i Allhelgonamässan ungefär följande:

»Folk säger, att där borta i Allhelgonamässan får man tro ungefär vad som helst.»

Han sa det med tydligt gillande, som en sorts programförklaring i opposition mot en dogmatiskt styrd tro i traditionell svensk-kyrklig tappning.

Jag har också hört röster från Allhelgonamässans gemenskap, som kritiskt talar om »de andliga» i Svenska kyrkan, där »man inte behöver tro på någonting alls». Jag undrar då förstås, vad som är mest öppet: att man respekterar den som betecknar sig som ospecificerat »andlig», eller att man också respekterar den som inte har förmåga att alls uttrycka någon egen andlighet/religiös tro eller längtan men som ändå valt att vara kvar som medlemmar i Svenska kyrkan. Beslutet att stå kvar som medlem torde med säkerhet ha bottnar bakom de ekonomiska perspektiven, även om man sällan eller aldrig söker sig till en gudstjänst.

Den enda uttalade »strategi» jag kunnat notera i Allhelgonamässan är den tidigare nämnda om »vilken gudstjänst vi ska fira», d.v.s. en sådan som »vi själva skulle vilja fira».

Strategin har med tiden blivit denna, tycks det mig: att med mässan som bas försöka möta de andliga och konkret mänskliga behov, som visar sig.

Jag kan inte annat än se denna mer eller mindre genomtänkta och uttalade strategi som spontant biblisk i evangelisk-luthersk tolkning: Det var väl så Jesus själv agerade i ord och handling?!

Det är för mig uppenbart, att församlingssynen i Allhelgonamässans gemenskap är styrd av människors sätt att där ge uttryck för sin andliga längtan, hur ospecificerad den än må vara. Genom att delta i mässan och söka sig till dess själavård visar man ett engagemang, som bejakas fullt ut utan krav på traditionellt formulerad kristen bekännelse. Det finns en tydlig koppling mellan liturgi och församlingssyn, där deltagandet i liturgin/mässan dominerar över både bibelsyn och dogmatik. De båda senare är väldigt olika hos deltagarna, som uppenbarligen representerar det mesta från fundamentalism till liberalism ifråga om just bibelsyn och dogmatik. De mångas gudstjänstgemenskap är viktigare än allt annat.

Avskalad liturgi skapar öppenhet i församlingssyner

En avskalad liturgi är också en specifik liturgi. Frikyrklig gudstjänst är lika fäst vid sin liturgiska »frihet från liturgi» som svenskkyrklig eller katolsk gudstjänst är fäst vid sin handboksbundna liturgi.

Liturgin i Allhelgonamässan är just avskalad, jämfört med den svenska kyrkohandbokens fasta formuleringar och anvisningar. Däremot är de handboksreglerade »substansmomenten» tydligt framträdande:

- 1 Öppnande hälsningsord, ofta i form av kort vittnesbörd av lekman
- 2 Bibelläsning och predikan, som ofta mynnar ut i en fritt formulerad syndabekännelse, ledd av prästen men utan deltagande i form av församlingens bokstavliga medläsande
- 3 Avlösningensord och tackbön
- 4 Fri nattvardsbön kringgårdande instiftelseorden och Jesu bön (Fader vår i gamla versionen)
- 5 Fridshälsning och traditionellt »svenskkyrkligt Agnus Dei», som sjungs av alla utan vare sig text eller noter. (Då tänker jag, att det kanske finns fler finnare än sökare i mässan)
- 6 Utdelandet, i kombination med möjlighet till personlig bön och liturgiskt ledd förbön vid anvisade platser
- 7 Tackbön och Välsignelsen
- 8 Personligt formulerade meddelanden, kollekt vid utgången, därefter kyrkkaffe.

Momenten är interfolierade med psalmsång i meditativ ton och tempo, ofta valda ur det traditionella »väckelsematerialet» i Den svenska psalmboken (nu också med Verbumbeskrivning tillägg), men också ur nutida Taizé-tradition i psalmboken. De flesta mässorna börjar med Taizé-tonen »Herre, hör vår bön», psalmboken nr 681.

Sången ackompanjeras med piano i koret; orgel från läktaren är »förbjudet». Jag kan ana, att pianot (en flygel av högsta klass) i sin ton känns mera avskalad än den kyrkligt institutionella orgeln på läktaren. Pianisten blir med sin plats i koret dessutom en tydlig medlem i gudstjänstens gemenskap.

Jag har då och då karakteriserat Allhelgonamässan som en kombination av både svensk och frikyrklig spiritualitet, med meditativ ton i Taizé-anda som en sorts gemensam nämnare.

Där finns då också ett ekumeniskt perspektiv, som jag uppfattar ungefär så (det ingår dock inte i någon formulerad programförklaring):

Kristen församlingssyn kan inte begränsas av kyrkor/samfund och dess mer eller mindre konstruerade gränser.

I Allhelgonamässan förekommer inga som helst halleluja-rop eller ljudligt suckande böner i bänkarna. Där finns inte heller någon liturgisk »domptör», som »eldar» deltagarna. Gudstjänstens innerlighet blir inte beordrad; den föds av en grundläggande öppen och fokuserad inkännande attityd. Församlingssången är meditativ och allmän, men absolut inte propagandistiskt högljudd.

I detta ser jag en tydligt öppen församlingssyn, också i ekumeniskt avseende åtminstone i svenskt perspektiv. Katolsk spiritualitet må vara undantagen. Dock finns, som sagts ovan, en tydlig närvaro av det mesta ur svensk liturgisk spiritualitet i Allhelgonamässan: allt från inslag av »högkyrklighet» till inslag av »frikyrklig» liturgisk tradition.

Avslutande reflexioner

En slutsats i mina reflexioner kring Allhelgonamässan, dess förkunnelse, liturgi och församlingssyn är denna:

Den avskalade liturgin skapar öppenhet för ett brett deltagande. Det som av många uppfattas som storvulna, standardiserade och teologiskt tunga liturgiska formuleringar är kraftigt reducerade för att minska traditionella hinder för människor att delta i en gudstjänst. Församlingssynen öppnas!

Samtidigt fungerar den avskalade liturgin så, att den sätter fokus på kärnor i det kristna budskapet, så som de framträder i en mässa, som är så naken som möjligt. och därmed också så tydlig som möjligt. Det avskalade öppnar också in mot ett tydligt centrum, som jag tror tydliggör att man utgör en kristen församlingssamfund just i gudstjänsten!

En liknande princip, men anpassad för tonåringar, har anammats i den ungdomsmässa, som varannan onsdag firas i Katarina kyrka under ledning av ungdomsprästen Erik Holmberg, hans medarbetare och ungdomarna själva. Den mässan samlar också många deltagare.

Ibland framställs begreppen »öppenhet» och »brännpunkt» som teologiskt dialektiska, inte minst beträffande församlingssyn. Vi känner igen dialektiken i begreppen »folkkyrka» och »bekännelsekyrka», som ofta beskrivits som polära i tidigare och nutida svensk kyrkodebatt.

I Allhelgonamässan har jag däremot alltmer erfarit en liturgisk praxis och process, som för mig röjer en sammanhållen teologi om gudstjänst och församlingssyn. Det är en mässa, där jag ser ett tydligt samspel mellan öppenhet och brännpunkt (fokus), inte minst i det liturgiska.

I detta samspel ser jag ett viktigt skäl till att Allhelgonamässan blivit så magnetisk, att dess växt har blivit jämförelsevis gränslös, sett i Svenska kyrkans perspektiv. Därmed kan mässans »församling» tyckas spreta åt alla möjliga håll, men den gör det utifrån ett mycket tydligt centrum, som man försöker visa så liturgiskt naket/avskalat som möjligt.

Därtill kommer att det liturgiska agerandet, förkunnelse och »delande» (vittnesbörd) syftar till att deltagande människor ska känna sig igenkända och bekräftade. I den inkännande tonen finns en stark faktor, som skapar mänsklig och andlig gemenskap.

När jag skriver detta, återkommer en för mig viktig teologisk tanke. Jag har sedan minst 20 år burits av den i min egen förkunnelse, själavård, liturgi och församlingssyn.

Jag fick den av före teologiprofessorn i Lund, Per-Erik Persson. Han föreläste vid en prästfortbildning i Växjö stift och yttrade bl.a. följande om kristen församlingssyn i ett centripetalt perspektiv:

»Församlingen hålls samman, inte av sina gränser men av sitt centrum, som är Jesus Kristus!»

Jag ser i Allhelgonamässan en liturgi, som väl svarar mot denna teologiska grundtanke om vad som konstituerar, håller samman och ger frihet åt en kristen församling.

Att det samtidigt finns andra liturgiska program och uttrycksformer, som verkar och fungerar i samma syfte som Allhelgonamässan det är en annan sak. All gudstjänst torde syfta till att bygga öppna församlingar i livgivande och levande relation med Jesus Kristus.

Summary

Some 8–9 years ago a priest, Olle Carlsson, in the Katarina Parish, in central Stockholm, held a new communion service in cooperation with some lay people, who were participants in a dialogue group which discussed spiritual questions of life.

This service has, in only a few years, grown to be perhaps the biggest Sunday service in Stockholm, according to participants. Two to three hundred people participate every Sunday at 6 p.m.

This service is called »Allhelgonamässan» (All Saints' Mass), due to the name of the church called »Allhelgonakyrkan» (All Saints' Church) – a relatively small wooden church built in 1917, belonging to the Katarina Parish.

The communion service was created very naked – free from overloaded liturgy, also totally free from overloaded enthusiastic evangelicalism. It follows the main structure of the weekday-mass in the Church of Sweden »handbook», but also includes an introductory testimony and a short sermon.

One of the main concepts is fellowship: in recognizing spiritual longing, material and social needs and a common experience of both failure and progress – all seen in local, national and international perspectives.

»Allhelgonamässan» is a challenge to the traditional territorial concept of ecclesiology in the Church of Sweden, especially in the city of Stockholm. Partakers also come from outside the territorial parish of Katarina, and some are perhaps not even churchmembers.

It is more of a »network» congregation, where common experiences shape a new congregation of people who recognize themselves in their needs and happiness of life in simple direct testimonies, sermons, prayers, singing and Holy Communion.

»Allhelgonamässan» has declared itself to be a service open for all kinds of people, especially for those who cannot declare a traditional belief in God. It is a service open to people in spiritual and social need. This fact creates a spiritual congregation, which is evidently magnetic – also to people with traditional Christian faith.

As the vicar of the parish, I highly appreciate and support »Allhelgonamässan» as a spiritual sign of our time in a so called secular society.

»Post-secularity» is evidently here.